

İNSAN-I KAMİL İSTILAHINA METAFORİK BİR YAKLAŞIM

Hüseyin ALBAYRAK*

Özet

Dünyanın farklı coğrafyalarında ve farklı zaman dilimlerinde ortaya çıkan tüm irfani geleneklerin temel hedefine baktığımızda insanın kendi varoluşunun nedenine dair sormuş olduğu sorulara tatminkâr cevaplar verememesi sonucunda ortaya çıkan ontolojik sıkıntılarını giderecek yöntemler vücuda getirmeye çalışmış olduğu görülür. Bu yöntemlerin nihayetinde hedeflenen ise kişinin yetkin bir insan olması, Anadolu irfan geleneğindeki istilâh ile söylemek gerekirse insan-ı kâmil olmasıdır. Kâmil insan, çoğunlukla tüm müspet nitelikleri imleyen bir kavramdır.

Ancak bu çalışmada yetkin insana ilk bakışta menfi gibi görülen bir eğretileme ile farklı bir açıdan yaklaşılmaya çalışılmıştır. Çünkü yine gelenekten yola çıkılarak denilebilir ki kâmil insan, bizim genel kabul görmüş ön kabullerimize göre menfi olabilecek tanrısal tüm tezahürleri de kendi bünyesinde barındıran eskilerin cihan-şümul dediği evrensel bir insanlık idealidir. Dolayısıyla bu kavrama sadece bir açıdan bakmak eksik bir yaklaşım olacaktır.

Buradan hareketle bu çalışma, oldukça geniş bir alan ihtiva eden ve İslam tasavvuf geleneği içerisinde önemli bir kavram olan İnsan-ı Kâmil olgusuna Alevi-Bektaşî inancının getirmiş olduğu deruni ve sınırsız yaklaşımlarından makale yazarının sınırlı, sathî ve de indi nasiplenmelerini ihtiva etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan-ı Kâmil, Teslim Taşı, Yontulmamış Bir Odun.

A METAPHORICAL APPROACH TO CONCEPT OF İNSAN-I KAMİL

Abstract

When we consider the basic aim of wisdom traditions throughout the world geographies, and that of history, it can be seen that man has always asked the question the question of his own existence, and has been unable to provide satisfactory answer, or to develop methods to overcome the difficulties of his ontological being. The ultimate purpose of these methods is to make man, in terms of Anatolian tradition of wisdom, insan-ı kâmil. The concept of insan-ı kâmil includes all positive qualities of human being. At first glance, the negative people in this article, however, qualified as a metaphor with which tried to be taken care of from a different angle. İnsan-ı Kâmil said that on the basis that people are our tradition because it generally accepted that may be negative according to our preliminary manifestations of the divine in all its embodied the ideal of universal humanity. Thus the idea is to look at only one point in my opinion it would be an incomplete approach.

* Müzisyen, hhalbayrak@yahoo.com, Türkiye

Starting from this, the article is quite large and the Islamic Sufi tradition, which is a field which contains an important concept in the İnsan-ı Kâmil the Alevi and Bektashi belief in the phenomenon of inward and unrestricted approach to the article's author has been brought by a limited, superficial and also contain proprietary foreordination landed.

Keywords: İnsan-ı Kâmil, Surrender Gem, A rough-hewn wood

Giriş

Alevi-Bektaşî inancında teslim taşının kaynağına dair anlatılan güzel bir mesel vardır. Şöyle ki; Allah, Hz. Musa'ya "Ey Musa, kullarım arasındaki en alçak mahluku bana getir." der. Hz. Musa da Hakk'ın, insanı yücelttiği gerçeğinden hareketle işe kendine inananların haricindekilerle başlar. Putperest, Mecusi ve inançsızlar arasında dolaşır ve her bakımdan zelil, perişan durumda olanları götürmek ister. Sonra onların, insan olarak ne kadar mükemmel bir şekilde yaratıldıklarını görür ve insanlar arasından kendinden daha aşağı bir yaratığı bulamayacağını anlar.

Bu sefer işe hayvanlar âleminde başlar. Her düşkün, bitkin, perişan, tiksindirici hayvanın boynuna bir tasma takıp götürmek ister. Bu sefer de, her hayvanın farklı bir uzvu dikkatini çeker ve yine vazgeçer. Çaresiz bir şekilde giderken önüne herkesin tiksindiği, yara, bere içerisinde uyuz bir köpek çıkar. "İşte buldum." der ve boynuna ip bağlayıp yola koyulur. Arkasına dönüp baktığında köpeğin inci taneleri gibi dişleri gözüne çarpar. Bu esnada köpek "Ey Musa, benim en alçak yaratık olduğumu nereden biliyorsun?" diye sorar.

Hz. Musa yaptığınan hicap duyar, "Ben ne yapıyorum; bu köpeğin bir tek tüyünü, o inci tanesi dişlerinden bir tanesini bile yaratmaktan acizken onu Allah'ın huzuruna en aşağılık yaratık diye nasıl çıkarabilirim. Ya Rabb, hata ettim. Estağfirullah el- Azim" diyerek, kendi boynuna bir taş asıp acziyetini izhar eder. İşte nazenin tarikatında boyna asılan teslim taşı "Acziyetimizi fehmedip teslimiyet bâbında bulunuruz." manasına remz etmektedir.

Taşın kaynağından çıkıp olduğu gibi ham hâliyle boyna asılmayıp bir üstadın elinde şekil verilmesi ise kişinin teslimiyet babına gelmeden evvel acziyetini fehmedecek idrake ulaşmasını sağlayan tevhidi bir tedrisata ya da "tevhid-i tedrisat" kanunu gereğince eğriyken düzeltme, kıvamına getirme manasındaki "takvim" in, "ahsen" yani en güzel şekil hâline getirilmesini sembolize eder. Ahsen-i takvim olan kişi ise acziyetini mucize olmadan idrak eder. Mucize, aciz'den türetilmiş olup meydana geldiğinde kişiyi acze düşüren şey demektir. Ahsen-i Takvim olan âşık ise mucize gerekmez. Hani diyor ya Şiri (Çelebi Bektaş Efendi);

Tefekkür eyledim ben kendi kendim
Mucize görmeden imana geldim
Şah-ı Merdan ile düldüle bindim
Zülfikar bağladım tiğ taşdım ben.

Çünkü “on”da “iki”lik yoktur. Sireta teslim sureta taştır o ama “on iki” köşeli bir taş olmuştur. Her bir köşesi imana ya da imama gelmiştir.

Tarihî seyir içinde taş, hep hierofanik (kutsalın, insan dışında bir nesnede ya da bir durumda tezahür etmesi) bir seyir izler. Simgesel anlatımlar da kutsal olan, insan dışındaki bir nesne üzerinden ki -genellikle bir taştır bu- vazedilir. Kutsal metinlerden örnek vermek gerekirse Tevrat'ta tekvin bap 28 de; “Ve Yakup sabahleyin erken kalktı ve başı altına koymuş olduğu taşı aldı ve onu direk olarak dikti ve tepesine zeytinyağı döktü. Ve o yerin adını Beyt-el (Allah'ın evi) koydu.” der. İlginçtir ki İslam inancında da taştan yapılmış olan Kâbe de “Beytullah” (Allah'ın evi) olarak adlandırılır. Ve Kâbe tavaf edildiğinde orada kendisine niyaz edilen ve gökten geldiğine inanılan “kara taş” anlamına gelen “hacer ül esved” karşımıza çıkar. İslam inancına göre burası Hıristiyan irfan geleneğindeki terminoloji ile söylersek “axis mundi” dir. Yani dünyanın ya da evrenin eksenini, merkezi, kutbudur.

Alevi-Bektaşî irfanında ise hierofanik olan kutsal, epifanik olana dönüşür. Yani burada kutsal olan, artık ahsen-i takvim olan insan-ı kâmil'den mütekâmil bir şekilde tezahür ya da tecelli eder. Bu irfan geleneğinde Axis Mundi olan yani evrenin kutbu artık bir taş yapı değil, insandır. Bu irfani literatür, insan için merkezî olma durumunu “Kutbu-l Aktab” (Kutupların Baş) olarak kavramsallaştırır. Kutb ul Aktab kavramını teslim taşı hususu ile birlikte şu şekilde zevk edebiliriz: Nisa suresinin 58. ayetinde “Emaneti ehline veriniz.” denilmektedir. Ahzab suresinin 72. ayetinde ise “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.” denir. Emanet ise “nefahü fihî min ruhi” (Sad: 72) de bahsi geçen Hakk'ın kendinden Âdem'e nefhyettihi kutsal olan ruhtur. Bu ruh üflenmeden önce kişi kaskatı bir taştır. İşte Alevi- Bektaşî irfanı, kişiyi bu kaskatı taş gibi bir durumundan, üflenen kutsal emaneti taşıdığıının idrakinde olan ama bu emaneti sadece taşımış olmanın yeterli olmadığını yanı sıra emaneti yüklenen zalim ve de cahil insandan, “emaneti ehline teslim” edecek insan-ı kâmil fehmiyetini de kişiye kazandırmayı da şiar edinir. Bu ehil olan kimse ise Beyt-el'in içindeki ehil olandır. Yani Ehl-i Beyt-i Mustafa'dan olandır. O ki kutsal olan emaneti yani velâyet nurunu taşıyan, dünyanın kutbu-merkezi yada Âdem-i Merkez olan Kutb ul Aktab'dır. Bu kutup kişiyi tadından yenmeye doyulmayan bir kıvama yani takvim olan ahsen hâline getirir. O vakit takvimler ilkbaharı gösterir. Doğa-varlık-insan âdeta yeniden doğar ve de canlanmaya başlar. Çünkü ilkbaharın başlangıcında yedişer gün arayla önce havaya sonra suya sonrada toprağa düşen ve de manası korlanmış ateş olan cemre en son olarak beşer olan Âdemin gönlüne düşer. Böylelikle kişi, etimolojik olarak “derinin dış yüzeyi” anlamındaki “beşera” kelimesinden gelen “beşer”i derisini deyim yerindeyse âdeta yüzdürerek gönlüne düşen akkor hâlindeki bu cemrevi âşk ve irfan ateşiyle yine anlamı “iç, iç yüzey, iç katman” anlamındaki “edim” kelimesinden gelen Âdem olur yani Âdem-i Safiyullah diğer bir deyimle İnsan-ı Kâmil olur. Bütün bunlar kutbun muhabbet balı ile vücûd bulur.

Alevi-Bektaşî yolu, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi Kutb ul Aktab olarak kabul eder. Teslim taşının Hz. Pir'in kusmuğunun donması ile meydana geldiğine inanılır. Bu kusmuktan murad edilen ise hakikatte baldır. Bizlerin bal olarak yediği şey de arının kusmuğu değil midir zaten? Bu şey, nadan olana kusmuk, muhibban olana muhabbetin balı görünür.

Eskiler, “acıyı bal eylemek” demektedir. Acıyı bal eylemek ya da kaskatı balgamik bir taşı yontup ondan sanatkârane bir eser vücûda getirmek usta bir sanatçıya mahsustur. Acı sözlü beşer olan bir kişiyi bal sözlü kâmile eviren ustaya İnsan-ı Kâmil denir. Gündelik dilde de çoğumuzun yerli yersiz hemen büyüüne kapılarak sarf ettiğimiz bir kavramdır. Bu aşamada “yontulmamış bir adamdır İnsan-ı Kâmil” dersek kusur mu işlemiş oluruz? Bu noktada madalyonun bir de diğer cihetine bakmakta fayda var. Şöyle ki, Uzak Doğu irfanının önemli bir geleneği olan Taoculuğun deyim yerindeyse piri olan ve de milattan önce VI. yüzyılda Çin'de yaşamış Lao Tzû'nun sözleri, gündelik dilde genellikle ham ervah kişileri betimlemede kullanılan “yontulmamış odun gibi adam” ifadesi üzerinde yeniden tefekkür etmemizi sağlayabilir. Üstadın sözleri bizlere bir kez daha gündelik hayatımızda rastgele kullanmış olduğumuz sözlerin ve de kavramların mana boyutunda tek yönlü olmadıklarını kanıtlamaktadır.

Lao Tzû, şöyle demektedir: “... ve eğer bir kimse Semâ'nın (arş'ın) altında ne varsa hepsinin de sel çukuru olursa gerçek ezeli Fazilet çok olur, ve böylece o da sonunda 'yontulmamış odun' hâline geri döner.”

Yontulmamış odun -kendine has basitliği içinde potansiyel olarak bütün kap türlerini ihtiva eder-, eğer yontulursa çeşitli kaplar üretir. Benzer şekilde kutsal insan da (insan-ı kâmil) yontulmamış insan faziletini kullanarak herkesin efendisi olur. En büyük yontma hiç yontmamadır.” (İzutsu, 2001: 228)

Ünlü dilbilimci Prof. Dr. Toshihiko İzutsu, Lao Tzû'nun “En büyük yontma, hiç yontmamadır.” sözünü; “Yontulmamış odundan yontularak üretilmiş olan her bir kap bizatihi mükemmel bir ürün olabilir ama o artık yontulmuş olup yalnızca belirli bir kullanım için uygundur. Bunun tersine yontulmamış odun bu haliyle belki işlenmemiş olabilir ama o bütün kapların üretildiği kaynağın kendisi olmak haysiyetiyle bütün kapların efendisidir.” şeklinde yorumlamaktadır (İzutsu, 2001: 228).

Gerçekten de yontulmamış odun, kendisinden yontularak üretilmiş olan ürünlere göre (mobilya, kab, enstrüman vs.) asli unsuru olan ağaca en yakın olma özelliği taşır. Anadolu irfan geleneğinde de kâmil insan halifetullah yani Allah'ın halifesi olarak tanımlanmakta ve Hakk'ın en müttekâmil tecelligâhı olması hasebiyle Hakk'a en yakın varlık olarak kabul edilmektedir.

Sunullah Gaybi'nin o çokça bilinen dörtlüğünü burada hatırlatmakta fayda vardır:

*Ağaçtır bu âlem
Meyvesi olmuş Âdem
Maksut olan meyvedir
Sanma ki ağaç ola*

Bu döngüsel süreç içerisinde “yontulmamış odun” sanki bu süreci kesintiye uğratan bir durum gibi gözüксе de aslında tüm bunlar tohumun farklı şekillerde taayyün etmesi yani görünmesi olarak da tasavvur edilebilir. Sonuçta tüm bu taayyünlerin hepsi gün gelip tohumun ağaç olmasına imkân verecek olan ortamı oluşturan unsurun bir parçası olmakta, yani toprak olmaktadır.

Aslında tüm bu simgesel anlatımların gayesi simgenin de işaret etmiş olduğu hakikat ile kişinin kendi “kabını” doldurmasıdır. Dolan kap da Kâbe olur zaten. Bu kap, odun taşımak ile dolar. Menkıbeye göre Yunus Emre’nin Tapduk Emre’nin dergâhına kırk yıl odun taşıdığı söylenir ve “yontulmamış odun” burada da karşımıza çıkar. Üstelik Yunus’un; “Dergâha eğri odun girmez.” diyerek dosdoğru, muntazam odunlar taşıdığı da söylenir.

Hünkâr Hacı Bektaş Velî’nin; “Biz erenlerden hâl bekleriz.” sözünden hareketle diyebiliriz ki Alevi-Bektaşî inancında asıl olan kaal ve laf değil, hâl ve de hizmettir. Bu sebeple erenler anlatmak istediğini laf ile değil hâli ve de hizmetiyle anlatır.

Laf, kalabalığı sever, kelim ise sükûneti. O sebeple menkıbevi anlatımlar sükûnet ile kelim ederler. Yunus’un dergâha düzgün odun taşınması hususu için -yapılan hizmeti de yok saymadan tabi- diyebiliriz ki; gönül dergâhına girmek eğri sıfat ve fiillerle değil ancak dosdoğru, müstakim bir hal ile mümkündür. Bu da ancak ormanda mevcûd olan ağaçlardan kesilecek odunları sırtında taşıyarak gerçekleşir yani âlemde seyran eden insan-ı kâmil’in deyim yerindeyse o azametli ağırlığını omuzlarında, sırtında taşıyarak bir başka deyimle de kâmilin kelamını ve da halini gönlünde taşıyarak gerçekleşir. Bu bilinç ise ancak aslını unutmamakla mümkündür. Peki, bu asıl olan şey nedir. Bu soru, cevabını Hz. Peygamberin bir hadisinde buluyor gibi; “Alî benim aslımdır diğerleri ferimdir.” Peki, Alî olan bu asıl unutulabilir mi.

Şeyh Bedrettin, *Varidat* adlı ünlü mensur eserinde insanları ilginç bir sınıflandırmaya tabi tutarak konuyu yine ağaç ve odun meselesine getirmektedir: “İnsanlar ormanlardaki ağaçlara benzerler. Ağaçların bir kısmı çok kurudur, az ateşle tutuşturulunca yanar, sönmez ve yana yana tamamen ateş haline gelirler. Keza insanların bir kısmı da bu kuru ağaçlar gibidir. Bunlar hakkında bir hadiste ‘Saf ve pak kalpli bir kişinin her yanından yokluğu tamamlanınca Allah ona tecelli eder.’ buyrulmuş olması bu anlama gelir. İşte bu gibiler tam istidat (eğilim, yetenek) sahibi olan yüksek makamdaki insanlardır.

Ormanlardaki bir kısım ağaçlar da çok nemlidirler. Nemleri giderilmedikçe yanmazlar. Önce bu ağaçların nemleri giderilir, kurutulur sonra yakılır fakat çok

güç yanarlar. İşte insanların bir kısmı da aynı bu nemli ağaçlar gibi istidatları az olanlardır. Bunlara ne kadar emek verilse boşunadır. Bazı ağaçlarda vardır ki orta kısmı teşkil ederler. Tam değilse bile iyice kurumuş ağaç gibidir. Pek az zahmetle tutuşur. Dikkat edilirse sonuna kadar yanar aksi halde söner. Bunları kendi haline bırakmaya gelmez. İşte insanların bir kısmı da böyle sahip oldukları kötü hallerini, alışkanlıklarını içlerinden atarak yakıp kül ederlerse tam istidatı olan insanlar gibi yüksek derece sahibi olabilirler. Bunlarla meşgul olup uğraşılması lâzımdır. Kendi hallerine bırakılmaya gelmezler.” (Bilginer - Varlı, 1994: 56-57).

Denilir ki; Hakk, kendi güzelliğini temaşa edebilmek maksadıyla Âdem’i kendine ayna kılmak için vücûda getirmiştir. Bilindiği üzere aynanın yüzeyi ne kadar pürüzsüz, saf ve de “yontulmamış” olursa görüntü de deforme olmadan karşıya o derece pürüzsüz yansır. Ama ne zaman ki ayna yontulursa deformasyon kaçınılmaz olmakta. Söz gelimi dışa doğru yontulan dış bükey aynalarda görüntü olduğundan küçük görülür. Modernizmin bizlerden istediği tam da böyle dışbükey kişilik ya da moda deyimiyle dışa dönük ve de prezantabl(!) olmak değil mi zaten. Etrafımız dışa dönük ama içi sönük(!) insanlarla dolu. Ters durum da istenilen bir durum değil tabiki. İçe doğru yontulan yani içbükey aynalarda ise görüntü olduğundan büyük görünür ki bu aynalara da “dev aynası” da denilir. İç bükey ya da içe dönük kişiliklerin ise bu sefer de dışı sönük olmakta ve kişi kendisini dev aynasında görebilmektedir. Gündelik dilde içsel ya da ruhsal zenginlik genellikle yanlış biçimde içe dönük kişilik olarak tanımlanmakta. Oysaki işin doğrusu bunları dengede tutan yontulmamış bir ayna, bükeysiz(!) bir kişilik sahibi olmak yani eğilip bükülmeyen dosdoğru, müstakim bir Âdem olmaktadır vesselam. Bu denge sağlanmadığı takdirde ruhumuz gittikçe içe veya dışa doğru yontularak ya da kemirilerek hastalıklı bir duruma sürüklenmektedir.

Medikal ya da kıl ü kal tat ve zevk hâpı yutmakla, tanrısal-ilahi zevk ve lezzet ise kâmillikle mümkündür. Çünkü Kâm-il’i kelime olarak açılırsak şayet kâm; zevk, tat, lezzet demek. İl ya da el ise; Sami (İbrani-Arabî) dil ailesinde tanrı, ilah anlamına gelir ki İbranice de Elohim ve Arapçadaki Allah bu kelimedenden gelir. Dolayısıyla kâmil; tanrısal-ilahi zevk ve de lezzet anlamına gelir. Cümle meleklerin kendisine secde ettiği Âdem-i Kâmil de asliyette baş melektir. Çünkü Azrail, Cebrail, Mikail, İsrail, e birde “Kâmil” ki dördü de Âdem’deki bu kâmilane ilahi zevk ve de lezzet ile kendinden geçerek secdeye varmıştır.

Kaynakça

- IZUTSU, Toshihiko. (2001), Tao-culuk’daki Anahtar Kavramlar, Çev.: Ahmet Yüksel Özemre, Kaknüs Yayınları.
- NUR ÜL ARABİ, Seyyid Muhammed. (1994), Varidat Şerhi, hzl. Mahmut Sadeddin Bilner, Mustafa Varlı, Esmâ Yayınları.